

А. Токарська

Навчально-науковий інститут права та психології
 Національного університету “Львівська політехніка”,
 д-р юрид. наук, проф.
 кафедри теорії та філософії права

СЛОВО, ЗАКОРИНЕНЕ У НАЦІОНАЛЬНИЙ ДУХ (до 150-річчя від дня народження М. Грушевського)

© Токарська А., 2016

Оцінено одну із геніальних рис патріарха українського національного устремління та його роль як творця історії – володіння подвижницьким талантом комунікувати, Словом вершити історію нації. У контексті об'єктивних оцінок М. Грушевського для нових штрихів до портрета потрібно заповнити прогалини у наукових розвідках його спадку як митця пробудження українського суспільства через діалог з ним.

Ключові слова: нація, національні герої, заклик до самоідентифікації, діалог, промова, національна державність.

А. Токарская

СЛОВО, УКОРЕНЕННЕ В НАЦІОНАЛЬНИЙ ДУХ (к 150-летию со дня рождения М. Грушевского)

В статье оценена одна из гениальных особенностей патриарха украинского национального устремления и его роль как творца истории – владение творческим талантом коммуницировать, Словом созидать историю нации. В контексте объективных оценок М. Грушевского для новых штрихов к портрету существует потребность устранения пробелов в научных исследованиях его наследства как художника пробуждения украинского общества через диалог с ним.

Ключевые слова: нация, национальные герои, призыв к самоидентификации, диалог, речь, национальная государственность.

А. Tokarska

THE WORD, WHICH IS ENSUITED TO NATIONAL SPIRIT (to 150 years of the birth of M. Gryshevskiy)

One of the genial features of patriarch of Ukrainian national aspiration and his role as creator of history-ownership of selfless talent to communicate and to manage the history of nation by the word is considered in this article. Spaces in scientific reseaches of his patrimony need to be overcome for a new features of portrait of M. Gryshevskiy in the context of objective assessments him as the master of awakening of Ukrainian society by dialog with them.

Key words: nation, national heroes, the call for self-identity, dialogue, speech, national statehood.

Постановка проблеми. Історичне пізнання дійсності може відбуватися через пізнання окремої особистості, її творчого спадку. Неоднозначними були оцінки видатного державного діяча,

історика М. Грушевського. У перипетіях української історії різнилося трактування постаті цієї видатної особистості – від “замовчуваної постаті” “буржуазного націоналіста”, ворога народу – до ідеалізації “свого” героя. Відомо, що драматизм його історичної долі почали об’єктивно оцінювати учені з України і діаспори. Однак у цьому процесі на етапі зміни “методологічних орієнтирів” і вибору теоретико-методологічних концептів не відтворено той інструмент, який є найдоказовішим – залишене живе Слово, звернене до нації. У промовах видатної історичної постаті – глибокий філософізм, викристалізувана душею і розумом думка, яка хвилює, нуртує у глибинах ментального простору, інтелектуально веде за ним тих, хто хоче зріти. Лише одна промова – “Промова під час похорон загиблих захисників Крут” (19 березня 1918 року), а його слова живлять увесь майбутній потенціал нації, підтримують її у найбільш історичний час, підносять дух і вселяють віру. Така висока культура нації, уособлена в одній постаті, зумовлює поклик до долучення нашого народу до високої мисленнєво-творчої традиції для її продовження у дієвості.

Аналіз дослідження проблеми. Після зняття ідеологічних заборон із проблематики М. Грушевського, приблизно із 90-х років ХХ ст. в Україні з’являлися поступово статті й глибші наукові розвідки таких авторів, як С. Білоконь, Г. Боряк, І. Гирич, Я. Дашкевич, Р. Пиріг, Я. Грицак та багато ін. Розвинувся активний пласт діаспорних досліджень, саме історичного спрямування, названий “грушевськознавством”.

Однак недостатністю наукового аналізу позначається його творча спадщина як творця думки і Слова. Це пов’язано із першочерговими завданнями: розвінчування міфів радянського періоду про особистість М. Грушевського і створення об’єктивної історіографії його як українського державного і політичного діяча, глави Центральної Ради УНР, історика.

Метою статті. Звернути увагу науковців і громадськості на М. Грушевського як володаря Слова, в якому проростає закорінене в українській нації патріотичне начало і непомірний інтелект.

Виклад основного матеріалу. Народження і відхід у вічність цієї світлої постаті творця нашого духу пов’язаний не з Україною. Він народився у Холмі 29 (17) вересня 1866 року в сім’ї педагога греко-уніатської гімназії. Молоді роки М. Грушевського пов’язані з Кавказом, далі – з Києвом, із його навчанням на філологічному факультеті університету із 1886 до 1890 р., а 1894 р. його зустрів Львів. Він був призначений завідувачем кафедри загальної історії Львівського університету. 1914 р. стає знову поворотним у долі особистості: він повертається в Київ, де знову стає очільником – керівником “Наукового Товариства” і “Літературно-наукового вісника”. Але вже цей самий рік приніс перше серйозне випробування: потрапив у заслання в Симбірськ “за шпигунство”. Однак М. Грушевського, вже зрілу особистість з високим патріотичним духом, заочно обрали головою Центральної Ради в Києві 1917 року (у березні). Він прибув до Києва.

Поразка УНР у боротьбі із більшовиками (1919) змусила М. Грушевського виїхати в Австро-Угорщину. Звідти, сподіваючись на помилування режимом, він неодноразово просив радянське керівництво дозволити йому повернутися на терени України. І лише 1924 р. такий дозвіл йому було надано.

Після повернення М. Грушевський не був зневажений чи забутий. Він став викладачем історії Київського державного університету, був обраний академіком Всеукраїнської академії наук, пізніше дійсним членом АН СРСР (1929 р.). Відійшов у світ вічності 1934 р. у Кисловодську.

Всі дослідження переважно оцінюють величну місію М. Грушевського як історика. І все менше – як зрілого і далекосяжного організатора нації своєю щоденною творчою працею.

А він – тогочасний політик, зумів привернути увагу нації до справи захисту УНР. Прихильників УНР, які були готові своїм життям захистити здобуту волю і свободу, було майже 300 тисяч. Проте ворожий табір спланував стратегію і тактику нейтралізації високого патріотизму українців, і вже впродовж року кількість добровольців скоротилася у 20 разів. Більшовицькі загони натомість міцніли. Вони захопили Харків, Полтаву і проривалися до Києва.

Спровоковане більшовиками повстання на заводі “Арсенал” покликала патріотів до захисту своїх цінностей. Фактично єдиними захисниками столиці стали 300 бійців студентського куреня Українських січових стрільців. Вони разом із юнкерами 28 січня 1918 року стали на оборону станції Крути між Бахмачем і Ніжином. На ранок вони героїчно утримували кілька годин наступ шеститисячної озброєної армії солдатів і матросів. За цей час розраховували подолати повстанців у Києві, перегрупувати сили і врятувати столицю від більшовиків. Однак бій під Крутами став трагічним у нашій національно-визвольній боротьбі: всі герої-захисники загинули, 27 із них були захоплені в полон і розстріляні.

Після того, як уряд УНР повернувся до Києва (1918), прийняли рішення про урочисте перепоховання захисників Крут. 19 березня 1918 року урочисто перепоховали 28 загиблих студентів. Із промовою виступив голова УНР М. Грушевський.

Його промова належить до кращих взірців красномовства, які досі до кінця не збагнули. У кожному зверненні патріота й інтелектуального митця промовистим є зачин. Він у М. Грушевського неперевершений вже тим, що звучить із глибини віків – від Горація. “*Dulce et decorum pro patria mori*”.

“Солодко і прекрасно померти за вітчизну, – казав латинський поет, поезія якого була шкільною книгою для тих, кого ми хоронимо тепер. Солодко і прекрасно!”.

Свідомо і натхненно із перших рядків звучать рефреном його слова про “солодку смерть”, звучать розпачливо, але в глибокій тузі піднесено, торкаючись найтонших фібр душі українця. Невимовне горе в серцях українців, у душах тих, хто залишається у своїй печалі. Тим поетичним рядком автор апелює до краси самовідданого вчинку загиблих, їхнього життєвого кредо, яке звучить підтверджувально двічі. Цією перцепцією керує не поняття смерті, а почуття спільної печалі й любові до Вітчизни. Тому продовженням думки автора стали слова: “Це запам’ятали вони – і не пропустили тієї рідкісної можливості, яку дала їм нинішня велична хвиля відбудови нашої держави і захисту вольностей і прав нашого трудового народу. Вони стали грудьми за свою батьківщину і мали щастя скласти голови у цій святій боротьбі”.

Текст промови звучить хвилеподібно. Спочатку – як констатувальний – утверджувально-сумний, а вже зі слів “і не пропустили тієї рідкісної можливості...” логізм думки спроектований на піднесено-стверджувальний мотив: “можливість, яку дала їм *велична хвиля відбудови*”. А далі філософський зміст світочуття переносить слухача в трагічно-щасливий метавимір буття: у смерті вони – герої “мали щастя” скласти голови”. І тут всесильний рефрен злітає на пікову вершину оцінки вчинку: “святую боротьбу”.

Проголошення “щастя” загибелі акумулюється у дискурсі на основі прийому протиставлення: “Велике щастя загинути так, в боротьбі, а не дезертирами, не нейтралами, не загубленими у натовпі боягузів, які безбілетними пасажирами силляться прослизнути у нове царство української свободи”. І знову текст сягає апогею: “Більше щастя заплатити ціною своєї крові за забезпечення цієї свободи!”.

Величальним словом “ЩАСТЯ” асоційовано смерть “за забезпечення цієї свободи!”. М. Грушевський поклав трагедію на алтар найвищого блага. Це благо не заради себе, а заради свободи. Таке послання може робити великий мислитель і провідник нації. У своїй епістемології – підсвідомого і свідомого рівня М. Грушевський величний. Його розум існує не поза ним. Він підсилений героїзмом українства. І немає для нього вибору між пізнаваним чи метанепізнаваним для людського ества. Є лише хід “протопрагматичного” висновку – не матерія смерті превалує у душі, а сила “щастя боротьби за”... “*Велике щастя заплатити ціною своєї крові за забезпечення цієї свободи!*” – звучить знову як рефрен однозначна сила доведеної ідеї. Жодний аргумент не може протистояти істині, яку викристалізував розум патріота. Це велика трагедія, оцінити яку важко: “*Ось у цій хвилі, коли везуть труни перед Центральною Радою, де протягом року кувалася українська державність, із фронту її приміщення скидають російського орла, ганебний знак російської влади над Україною, символ неволі, в якій вона прожила двісті шістдесят із лишнім років. Значить, можливість його скинути не давалася даремно, значить, вона не могла з’явитися*”.

без жертв, її треба було купити кров'ю. І кров пролили ці молоді герої, яких ми проводжаємо зараз!

У цих роздумах мовою істини передані метанаміри оцінки героїчного подвигу – скидання “символу неволі” ціною “жертв”. Апогеем тексту звучать слова “*Вони щасливі, що змогли ціною своєї крові добути такі цінності для свого народу!*”. Змістом такого вивершеного денотату є окремі лексими “щасливі”, “ціна”, “кров”, “народ”, знаково і семантично навантажені.

За Б. Расселом, в атомарному висловлюванні частинами є окремі слова. Молекулярне висловлювання утворюється з двох і більше атомарних висловлювань за допомогою логічних сполучників “і”, “або”, “якщо... то...” тощо. Отже, з'являється можливість розкласти будь-яке молекулярне висловлювання на набір атомарних висловлень і логічних зв'язків. Значення молекулярного висловлювання видається можливим прояснити, аналітично розкладаючи його на складові атомарні висловлювання. Отже, завдання логічної мови полягає у правильному описі (дескрипції) того, що відбувається у світі [1, с. 11].

Це завдання виконує бездоганно цілісний текст – звертання до тих, хто у скорботі іде за трунами своїх героїв. “*Батьки, брати, сестри тих, кого ми сьогодні хоронимо! Стримайте сльози, які котяться із ваших очей, як стримую їх я. Тому що ті, кого ви хороните, удостоїлись високого щастя – померти за батьківщину! Їх слова і вдячна пам'ять про них будуть жити разом з нашою свободою в народі нашому віднині й навічно!*”

У цих словах – широко відкрита душа, яка віддзеркалює освоєння світу, ставлення до нього людини-“вчителя”, який уможлиблює знання, підносить його на вищий пізнавальний щабель. З кожним рядком поглиблюючи емоційну напругу, мотивуючи Добро і Зло, Щастя і Скорботу, любов і ненависть, перемогу і поразку, свободу й неволю...

Осяйне філософське мислення М. Грушевського концентрується не лише на скорботі одного трагічного факту. Мегадумка сягає освоєння масштабнішого сенсу – визволення від ворога як ідея, істина, за котру змагається український народ. Це мислення державотворця, який знає, що “істина верифікується” у порятунку. Це мислення патріота – живе свідчення вболівання за долю нації. Воно не монологічне, а скероване на полілог для завоювання сердець, яким потрібна опора й розрада в драмі життя. Молоді долі заплатили за волю, заплатили високу ціну, яка гідна довічного поклоніння! “Пам'ять” хай живе вічно, – проголошує проводир нації. Він живе чужими життями і пройнятий драмою свого народу, але з яким почуттям глибини і мистецтва мислення! Це Текст, в якому відсутня метафорична основа для краси стилю, немає порівняння суцього з несущим, немає багатослів'я про феномен драми, є лише Щастя абсолютного блага на тлі великої втрати. Така екзистенція метафізики суцього.

Висновки. Постать історика – патріарха, особистості нашого народу, науковий і публіцистичний доробок якого ще крок за кроком треба вивчати, поринаючи у кожен порух думки і слова, він величезний. Треба визнати не лише організаторський талант і заслуги М. Грушевського, але й неабияке природне обдарування – володіння Словом, одкровенням і вмінням вести за собою, а також сильну його політичну діяльність завдяки таланту будити думку, впливати на спосіб мислення і поступу нації.

1. Зархіна О. Е. *Мова права як предмет філософсько-логічного аналізу* / О. Е. Зархіна : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. – Х., 2005. – 20 с. 2. Ключевський Я. *Філософія діалогу* / Я. Ключевський ; пер. з польськ. К. Рассудіної. – К. : Дух і Літера, 2013. – 224 с. 3. Антонов В. *Екологія человека в многомерном пространстве* / В. Антонов. – СПб., 2000. – 189 с. 4. Галицький І. В. *Толерантність у правовому житті сучасної України* / І. В. Галицький. – Одеса : Фенікс, 2012. – 144 с. 5. Пиріг Р. *Михайло Грушевський : драматизм історичної долі* / Р. Пиріг // День. – № 176–177. – 30 верес. – 1 жовт. 2016. 6. Пітерс Дж. *Слова на вітрі : історія ідеї комунікації* / Дж. Пітерс. – К. : “Видавничий дім “КМ Академія”, 2004. – 302 с. 7. Декарт Р. *Метафізичні роздуми* / Р. Декарт ; пер. з фр. З. Борисюк та О. Жупанського. – К. : Юніверс, 2000. – 304 с. 8. *Речи, которые изменили мир* / сост. и авт. ист.-биограф. очерков Хорошевский А. Ю. ;

худож.-оформитель Б. Ф. Бублик. – Харьков : Фолио, 2010. – 362 с. 9. Лисий І. Я. Філософська і мистецька культура / І. Я. Лисий. – К. : “Видавничий дім “КМ Академія”, 2004. – 368 с. 10. Дячишин Б. Думки пам’яті / Б. Дячишин. – Львів : Літературна агенція “Піраміда”, 2014. – 234 с. 11. Бугайски М. Язык коммунікації / М. Бугайски. – Харьков : Гуманитарний Центр, 2010. – 543 с. 12. Белей Л. Не минаючи ані титли ... Лінгво-біографія старослов’янської мови / Л. Белей. – К. : Темпора, 2015. – 256 с.

REFERENCES

1. Zarkhina O. E. *Mova prava yak predmet filosofs'ko-lohichnoho analizu. Avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. yuryd. nauk. [Language Rights As a Subject Of Philosophical And Logical Analysis]* Kharkiv. 2005. 20 p. 2. Klochevs'kyu Ya. *Filosofiya dialohu. Translation from Polish K. Rassudina. [Philosophy Dialogue]*. Kiev. Dukh i Litera Publ. 2013. 224 p. 3. Antonov V. *Ekologiya cheloveka v mnogomernom prostranstve [Ecology of Human Being in Multidimensional Space]*. St. Petersburg, 2000. 189 p. 4. Halyts'kyu I. V. *Tolerantnist' u pravovomu zhytti suchasnoyi Ukrayiny. [Tolerance In The Legal Life Of Modern Ukraine]*. Odesa. Feniks Publ. 2012. 144 p. 5. Pyrih R. *Mykhaylo Hrushevs'kyu : dramatyzm istorychnoyi doli. [Mykhailo Hrushevsky: drama historical destiny]*. Day Vol. 176 177. 30 september 1 october. 2016. 6. Piters Dzh. *Slova na vitri : istoriya ideyi komunikatsiyi [Words In The Wind: The History Of The Idea Of Communication]*. Kiev . Vydavnychyy dim KM Akademiya Publ. 2004. 302 p. 7. Dekart R. *Metafizychni rozmysly. Translation from French Z.Borysyuk and A. Zhupanskyu [Thoughts of Metaphysical]* Kiev. Yunivers Publ. 2000. 304 p. 8. Rechi, kotorye izmenili mir. *[Speeches That Changed the World]* Kharkiv. Folio Publ. 2010. 362 p. 9. Lysyy I. Ya. *Filosofs'ka i mystets'ka kul'tura [Philosophical and artistic culture]*. Kiev. Vydavnychyy dim KM Akademiya Publ. 2004. 368 p. 10. Dyachyshyn B. *Dumky pam'yati. [Thoughts Memory]*. Lviv. Piramida Publ. 2014. 234 p. 11. Bugaiski M. *Yazyk kommunikatsii [Language of Communication]*. Kharkiv. Humanities center Publ. 2010. 543 p. 12. Beley L. *Ne mynayuchy ani tytly ... Linhvo-biohrafyya staroslov'yans'koyi movy [No passing or tittle ...]*. Kiev. Tempora Publ. 2015. 256 p.